

Гончар Людмила,
кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м.Київ

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ СІМ'Ї

Сучасна українська сім'я знаходиться в кризовому стані, який вирізняється посиленням психологічної напруги, збільшенням кількості стресових ситуацій, відмовою від узвичаєних цінностей і появою нових, інколи необґрунтованих і несталих. Це негативно позначається на функціонуванні інституту сім'ї, змісті внутрішньосімейної життєстійкості.

Теоретико-методологічним проблемам виховання дітей в сім'ї присвячено роботи ряду дослідників – М. Мацьківського, Н. Соловйова, Ю. Рюрикова, О. Харчева, Н. Юркевича, З. Янкової та ін. Протягом останнього часу в Україні проведено соціально-філософський аналіз інституту сім'ї (Т. Руденко); досліджено проблеми соціалізації дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи (Т. Кравченко), здійснено концептуалізацію основ сучасного сімейного виховання (Т. Алексеєнко).

Метою статті є – розгляд ряду реалій сьогодення, які прямо пов'язані зі структурними змінами в сучасній українській родині й зумовлюють характер її виховних впливів, специфіку змісту, методів і форм виховання, зокрема впливають на формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин. Такими тенденціями є наступні.

По-перше, збільшення кількості нуклеарних сімей, в яких одна дитина концентрує на собі увагу, любов, матеріальні блага від чотирьох-шести дорослих провокує так званий синдром єдиної дитини. Єдина дитина в нуклеарній сім'ї звикає до всеохоплюючої турботи, любові, підтримки, захисту дорослих. Визначальними рисами характеру такої дитини є

егоцентризм і залежність, певна відсутність життєздатності, нерозуміння проблем інших людей. У наш час єдиних дітей стає все більше і більше. Зазначимо, що, за статистичними даними, 41% респондентів з числа української молоді мають дітей. Із тих, хто має дітей, 63% мають одну дитину, 31% має двох дітей, 4% має трьох дітей, а 1% має більше ніж трьох дітей. із загальної кількості молодих сімей українців сім'ї з однією дитиною складають 26 %, з двома – 14 %, з трьома – лише 2 %, з 4 і більше – менше 1 % [5, с. 87]. Отже, в недалекому майбутньому на «шлюбний ринок» вийде багато єдиних дітей обох статей. Дослідженнями (У. Тоумен, Р. Ричардсон, А. Адлер) доведено, що єдині діти – найбільш складний варіант для подружньої сумісності та успішної побудови сімейних взаємин. Можливо, суспільству слід чекати на нову хвилю розлучень, зростання кількості неповних сімей.

По-друге, в Україні розпадається кожна друга сім'я. Найбільша кількість розлучень припадає на перший рік спільного життя, потім криза спостерігається на сьомому-восьмому році подружнього життя (коли діти – ще дошкільнята або збираються до школи). І, нарешті, коли діти вирости (це стосується майже кожної п'ятої пари із загальної кількості розлучених). За даними державної реєстраційної служби України за підсумками 2014 року, відсоток розірвання шлюбів по відношенню до зареєстрованих укладених шлюбів складав 44,3% [2; 5].

Вплив зруйнованої структури неповної сім'ї на формування особистості дитини виявляється насамперед у тому, що діти в неповних сім'ях не мають для повноти ідентифікації взаємодоповнюючих батьківських образів, внаслідок чого в них не розвиваються необхідні для подальшого життя якості особистості. У таких сім'ях у дітей формуються руйнівні тенденції, які починають домінувати і мотивують деструктивні форми поведінки. Сімейне виховання в неповних сім'ях, де присутні співмешканці (співмешканки), як правило, характеризується самоусуненням нерідного дорослого від складнощів у становленні особистості, позицією «чужака»,

ставленням до нерідної дитини як до «зайвого», такого, що заважає нормально жити. Все це, природньо, викликає у дитини з неповної сім'ї почуття душевного дискомфорту, протесту, агресії, стійкої відрази до дорослих, а в майбутньому – закріплення негативної моделі сім'ї.

По-третє, на сьогоднішній день спостерігається відхід від офіційних взаємин. Так званий цивільний шлюб, або, точніше, «шлюб на віру», став соціально прийнятною нормою для більшості українських молодих пар. Згідно з дослідженнями компанії GfK Ukraine «Молодь України – 2015» молоді люди позитивно відносяться до створення консенсуальних шлюбів. Проте молодь вважає, що народження дитини має відбуватись саме в офіційно зареєстрованому шлюбі. 45% з числа опитаних представників української молоді не одружені, 41% перебуває в офіційно зареєстрованому шлюбі, а ще 11% живуть разом без оформлення шлюбу; 21% чоловіків і 19% жінок стверджують, що вони особисто не бажають реєструвати шлюб, а 17% та 25% – що цього не бажає партнер (в обох випадках різниця не є статистично значущою) [2; 5].

За статистичними даними, цивільний шлюб, в якому перебуває кожна десята українська пара, більше влаштовує чоловіків (наявність дружини без відповідальності за неї і дітей, облаштований побут тощо). У країні зростає кількість незареєстрованих співмешкань; які в переписах і опитуваннях жінки називають шлюбами, а чоловіки – різновидами парубоцького стану. У дорослих, які живуть у цивільному шлюбі, як правило, відсутнє почуття відповідального батьківства. Дитина, відповідно, не здатна адекватно сприймати типові сімейні ролі.

По-четверте, більше п'яти мільйонів українців і українок репродуктивного віку працюють за кордоном. У їх складі: 51,7 % – чоловіки, 48,3 % – жінки; найчисельніша вікова група – 17-27 років (41,7 %). Трохи менше тих, кому 28-38 і 39-49 років – відповідно 28,3 % і 26,7 %. Більшість мігрантів має вищу освіту – 36,7 %, незакінчену вищу – 13,3 %, середню спеціальну – 26,7 %, середню – 15 % [5]. Останнім часом спостерігається

тенденція від'їзду за кордон цілими сім'ями, особливо з дітьми дошкільного віку. Однак, більша частина мігрантів залишає своїх дітей вдома на батька або матір, на бабусю-дідуся, близьких родичів, навіть знайомих. Такі сім'ї часто руйнуються або через пияцтво, або через подружню зраду, і дитина, почасти не одна, залишається напризволяще. Тобто, за підрахунками, в трьох мільйонах сімей діти перебувають поза батьківською увагою.

Суспільство ще не усвідомлює, до яких наслідків призведе внутрішня міграція. Дітям, які пережили стрес у дитинстві чи в підлітковому віці (через фактичну втрату живих батьків), дуже важко потім відновитися на особистісному рівні. Зростаюча особистість формується на негативі, і найстрашніше, що відсутня та сімейна аура, атмосфера, до яких так тяжіють діти. Не підтримуються сімейні традиції, не існує сімейних свят, не прищеплюється гордість за свою сім'ю. Фундамент, на якому все це відбувається за нормальних соціокультурних умов, відсутній. Це глибока моральна, психологічна проблема, не помічати яку суспільство не має права [3, с. 8].

По-п'яте, порівняно з попередніми роками реалії сьогодення спричиняють розвиток такого феномену, як аномія, що негативно позначається на життєдіяльності сучасної української сім'ї та вихованні дітей. У дорослих членів сім'ї відсутні уявлення про сучасні соціально-адаптивні стратегії. Із свого скрутного становища сім'я не в змозі справляти на дітей належний виховний вплив, забезпечувати їхню психологічну й соціальну підтримку. В наслідку це зумовлює явище «розриву поколінь»: нинішня учнівська молодь, як зазначалося вище, заперечує норми і догми «батьків» [4, с. 39].

По-шосте, говорячи про формування гуманної міжпоколінної взаємодії в сучасних умовах, варто враховувати й нові політичні реалії – життя громадянського суспільства фактично в стані війни. Війна не лише популяризує агресію, насильницькі методи вирішення питань. Вона дискредитує норми моралі мирного життя, норми права, компроміс та діалог

як засіб досягнення цілей. А це значною мірою визначатиме норми поведінки громадян України, які пройшли становлення під час війни.

На сьогодні поширюється таке явище, як соціальна депривація – обмеження умов, матеріальних і духовних ресурсів сім'ї, необхідних їй для виживання та адекватного входження в культуру суспільства. З одного боку, батьки, не володіючи в достатній мірі знаннями щодо специфіки правильного виховання дітей, вікових та індивідуальних особливостей дитини, здійснюють процес сімейного виховання всліпу, інтуїтивно, розрізнено і хаотично. З другого боку, вони далеко не завжди готові самостійно вирішувати суперечність між перехідними цінностями і законами конкретної історичної ситуації, а тому не спроможні забезпечити своїх дітей від агресивного наступу інформації, засвоєння хибних ідеалів.

Усе це актуалізує проблему надання сім'ї педагогічної допомоги у формуванні гуманних міжособистісних взаємин між її членами, що спонукає до пошуків адекватних способів її розв'язання.

Список використаних джерел

1. Алексеєнко Т. Ф. Сучасне сімейне виховання: концептуалізація ідей теорії та практики : монографія / Т. Ф. Алексеєнко. – Умань : Жовтий О. О., 2016. – 436 с.
2. Максимович О. М. Сучасна сім'я : проблеми виховання дітей : монографія / О. М. Максимович. – Івано-Франківськ, 2017. – 200 с.
3. Повалій Л. В. Виховання дітей у сім'ях різного типу: метод. рек. / Л. В. Повалій, О. Л. Хромова. – Київ : Науковий світ, 2010. – Ч.3. Зміст, форми і методи виховання дітей у сім'ях різного типу / Л. В. Повалій, О. Л. Хромова. – 47 с.
4. Формування сімейних цінностей у дітей шкільного віку в сучасних соціокультурних умовах : монографія / Л. В. Гончар, Т. В. Кравченко, І. М. Мачуська, К. М. Павицька, А. В. Хижняк ; за заг. ред. Л. В. Гончар. – Харків : Друкарня Мадрид, 2016. – 176 с.
5. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні : колективна монографія / під кер. Лібнової Е. М. – Київ : АДЕФ-Україна, 2008. – 256 с.

